

УДК 373.5:57.017.5

Євгенія Сухраменда, вчитель англійської мови  
Дрогобицького педагогічного ліцею

### **ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОГО СТАРШОКЛАСНИКА У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ**

*Стаття присвячена особливостям розвитку ціннісних орієнтацій сучасного старшокласника педагогічного ліцею. Розкриті як загальні характеристики розвитку ціннісних орієнтацій так і індивідуальні характеристики становлення цього феномену у гендерному аспекті.*

**Ключові слова:** гендер, фемінінна, маскулінна суб'єктивність, ціннісно-сміслова свідомість, соціальна поведінка, атрибутивна характеристика, ієрархія особистісних цінностей.

*Табл. 2. Літ. 6.*

Евгения Сухраменда, учитель английского языка  
Дрогобычского педагогического лицея

### **ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СОВРЕМЕННОГО СТАРШЕКЛАСНИКА В ГЕНДЕРНОМ АСПЕКТЕ**

*Статья посвящена особенностям развития ценностных ориентаций современного старшеклассника педагогического лицея. Раскрыты как общие характеристики развития ценностных ориентаций так и индивидуальные характеристики становления этого феномена в гендерном аспекте.*

**Ключевые слова:** гендер, фемининная, маскулинная субъективность, ценностно-смысловое сознание, социальное поведение, атрибутивная характеристика, иерархия личностных ценностей.

Eugenia Sukhramenda, English Teacher of  
Drohobych Pedagogical Lyceum

### **THE STUDY OF VALUE ORIENTATION FEATURES OF MODERN SENIOR SCHOOL STUDENTS IN THE GENDER ASPECT**

*The article is devoted to the value orientation peculiarities of modern students of the pedagogical Lyceum. General characteristics of the development of value orientations and individual characteristics of this phenomenon are analyzed in the gender aspect.*

**Keywords:** gender, feminine, masculine subjectivity, value-semantic consciousness, social behavior, attributive characteristics, hierarchy of personal values.

**Актуальність.** Проблеми становлення фемінінного/маскулінного суб'єктивного світу мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Дослідження жіночої/чоловічої суб'єктивності пов'язане із з'ясуванням соціальних особливостей поведінки гендеру. Усвідомлення себе суб'єктом гендерної поведінки неминуче означає перебирання на себе відповідних гендерних ролей, які спираються на прийняті у соціокультурі норми щодо чоловічої/жіночої поведінки [4, 17].

Складно збагнути проблематику гендеру, не зауважуючи його як соціальну конструкту. Цей конструкт вміщує різні площини розгляду. Гендер як статус і структура означає процеси оформлення гендерного статусу індивіда як частини суспільної структури. Сучасна наука послідовно розробляє це поняття як одне з найважливіших для аналізу чоловічої/жіночої поведінки. Зміст поняття "гендер" полягає насамперед у дії соціального моделювання чи

конструювання статі. Соціальну статтю конструює соціальне середовище у процесі соціалізації особистості. Розв'язання проблеми розвитку особистості, її соціалізація неможливе без вивчення психологічних механізмів перетворення соціального досвіду у власні цінності, установки, ціннісно-сміслові орієнтації індивіда [1, 67].

Становлення ціннісно-сміслові свідомості як соціальної конструкту набуває особливої актуальності для теорії і практики виховання, оскільки ціннісна діяльність свідомості особистості регулює її соціальну поведінку. В науковій літературі фіксуються, по-перше, прямий зв'язок проблеми ціннісних орієнтацій з проблемою соціальної структури суспільства, зі структурою самої особистості, її типологією, її гендерною належністю; по-друге, стійкість ціннісних орієнтацій як інтегративного елемента структури особистості, в якому найбільш яскраво виявляється цілісність людської свідомості і поведінки опосередкованою гендерною роллю;

по-третє, розуміння ціннісних орієнтацій як системи суб'єктно-суб'єктних та суб'єктно-об'єктних ставлень особистості [5, 30].

Ціннісні орієнтації – і в цьому їх важлива особливість – є компонентом не тільки свідомості, але й поведінки. Тому ціннісна орієнтація зовсім не обмежується раціональним наданням переваги тій чи іншій цінності, вона стає здобутком всього життя індивіда, перетворюється в його переконання, мотиви поведінки [2, 69].

#### **Формулювання цілей статті та завдань.**

**Мета** нашого дослідження полягає в аналізі ціннісних орієнтацій старшокласника на сучасному етапі розвитку суспільства у контексті його гендерних характеристик. **Об'єктом** нашого дослідження є ціннісні орієнтації молоді юнацького віку, а **предметом** ми визначили особливості прояву цієї атрибутивної характеристики у контексті гендерних особливостей.

Мета дослідження спрямувала визначення нами **завдань**:

- аналіз літератури з проблеми значення ціннісних орієнтацій особистості для її розвитку;
- вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій старшокласників у контексті гендерних особливостей;
- вивчення особливостей значення здоров'я як ціннісної орієнтації юнацтва та зв'язок її з життєвими планами молоді.

Для вирішення поставлених завдань нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала використання комплексу теоретичних та емпіричних **методів**: аналіз психолого-педагогічної, філософської літератури, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу; прикладна частина дослідження була виконана з використанням методів спостереження, бесіди, стандартизованих опитувальників та проєктивних методик для вивчення досліджуваного феномена, узагальнення емпіричного матеріалу, вивчення продуктів діяльності ліцеїстів. Обробка отриманих результатів здійснювалася за допомогою методів математичної статистики.

Базою дослідження є педагогічний ліцей Дрогобицького педагогічного університету імені І.Я. Франка. У роботі брали участь 67 учнів старшого шкільного віку. Вибірка гетерогенна – 40 дівчат та 27 хлопців. Так як у ліцеї навчаються діти з міста та району, то ми визначили групу дітей з міста – 30 старшокласників та 37 учнів із села (у дослідженні термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій молоді).

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

На кожному етапі розвитку суспільства створюється специфічний набір і структура

цінностей. Вони сприяють перетворенню соціальних норм й ідеалів в особистісні принципи життєдіяльності. Цінності стають виховним чинником завдяки тому, що перетворюються у внутрішні мотиви поведінки особистості [3, 5].

Кожному індивіду притаманна індивідуальна, специфічна ієрархія особистісних цінностей, які слугують зв'язуючою ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості, між суспільним й індивідуальним буттям. Особистісні цінності, якщо їх внутрішню природу і будову виводити з процесів смислотворення, складають ядро особистості. Його й можна інтерпретувати як ціннісну орієнтацію. Остання, забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки людини [6, 15 – 27]. Соціальними передумовами особистісних цінностей прийнято вважати існуючі в суспільстві ідеологічні утворення і соціальні інституції, котрі “задають” і транлюють суб'єкту об'єктивні смисли його існування.

Для визначення особливостей ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників як певного рівня розвитку їх особистості нами враховувались два показники:

- ступінь сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій;
- зміст ціннісних орієнтацій, тобто їх спрямованість, яка характеризується конкретними цінностями, що входять в їх структуру. Рівень розвитку всіх показників аналізується нами у гендерному аспекті [4, 11 – 17].

**Виклад основного матеріалу.** Для вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій старшокласників використовувалась методика М. Рокича, адаптована для вітчизняних дослідників А. Гоштаугасом, А. Семеновим та В. Ядовим.

Використовувана методика визначення особливостей формування ціннісних орієнтацій являє собою два бланки, на яких подаються списки 16 термінальних та 16 інструментальних цінностей, кожен з яких можна оцінити за трьохбальною системою, відповідно до значущості для респондента.

Подані цінності представлені двома основними групами. Першу групу складають цінності-цілі (термінальні цінності), другу – цінності засоби (інструментальні цінності).

Показником ступеня сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій є варіативність оцінок під час визначення значущості тієї чи іншої цінності. У випадках, коли респондент використав всі оцінки 3-бальної шкали, маємо підставу говорити про сформованість у нього

**ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ  
СУЧАСНОГО СТАРШОКЛАСНИКА У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ**

**Таблиця 1.**

**Шкала рівня диференціації інструментальних цінностей**

Рівні	Стать				Учебний заклад				Місце проживання			
	Хлопці 27		Дівчата 40		10 клас 20		11 клас 47		Місто 30		Село 37	
	К- сть	%	К- сть	%	К-сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%
Відсутній	1	03,7	15	012,5	11	05	00	00	21	13,3	00	0
Низький	14	851,2	127	967,5	17	935	120	842,5	124	967	126	70,2
Високий	12	944,5	18	720	112	760	127	957	75	516,6	15	13,5

**Таблиця 2.**

**Шкала рівня диференціації термінальних цінностей**

Рівні	Стать				Учебний заклад				Місце проживання			
	Хлопці 27		Дівчата 40		10 Клас - 20		11 Клас - 47		Місто - 30		Село - 37	
	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%
Відсутній	0	0	1	2,5	1	2,5	0	0	0	0	0	0
Низький	19	70,3	19	47,5	9	45	17	36,1	16	53,3	20	54
Високий	18	29,6	110	225	111	155	130	163,8	114	146,6	117	145,9

психологічного механізму диференціації. Використання старшокласником в основному двох оцінок свідчить про те, що механізм диференціації знаходиться на початковій стадії формування. Якщо ж всі цінності оцінюються ним одним і тим самим балом, або він взагалі не може дати оцінки, то це означає, що диференціація як психологічний механізм не сформувалась.

Отже, за ступенем сформованості цього психологічного механізму респонденти можуть бути поділені на три групи:

- наявна в достатній мірі диференційована структура ціннісних орієнтацій (висока);
- диференційована структура ціннісних орієнтацій починає формуватися (низька);
- диференційована структура ціннісних орієнтацій не сформувалась (відсутня).

Дані нашого дослідження свідчать про наступний якісний розподіл за виділеними групами (табл. 1; табл.2).

Наступним показником, що характеризує особливості формування ціннісних орієнтацій особистості старшокласників, є змістовна сторона їх ієрархічної структури. Вона визначається за

величиною рангу, отриманого тією чи іншою цінністю. Цінності, розміщені залежно від отриманих значень, утворюють таким чином ієрархічну змістовну структуру ціннісних орієнтацій учнів. За даними дослідників, цінності, що потрапили в верхню частину цієї структури, визначають провідну орієнтацію індивіда на ту чи іншу цінність, ціль чи засіб діяльності, що дає можливість змістовно охарактеризувати спрямованість особистості. Цінності, розміщені в нижній частині ієрархії, теж характеризують спрямованість особистості, оскільки показують незначущість наявних в них цілей і засобів для даної людини. Цінності, що згрупувалися в середині ієрархічної структури, малоінформативні для визначення загальної спрямованості особистості. Для них характерна тенденція до зміни свого рангового місця залежно від умов життя і діяльності індивіда, тобто вони можуть стати об'єктом виховних дій в процесі навчання.

Результати аналізу отриманих даних дають рам змогу визначити типологію ціннісних орієнтацій старшокласників.

Як термінальні, так і інструментальні цінності

## ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОГО СТАРШОКЛАСНИКА У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

суттєво відрізняються залежно від статі, тобто можна виділити групи переважно “чоловічих” та переважно “жіночих” ціннісних орієнтацій.

До числа провідних Т-цінностей юнаків відносяться: школа, робота, любов, хороші, вірні друзі, впевненість в собі; а серед І-цінностей: тверда воля, ефективність у справах, освіченість, самоконтроль, відповідальність і почуття обов’язку.

У дівчат це відповідно любов, щасливе сімейне життя, здоров’я, хороші, вірні друзі, а в списку інструментальних цінностей – чуйність, відповідальність, почуття обов’язку, вихованість, широта поглядів, життєрадісність.

Крім описаної вище методики, старшокласникам було запропоновано список основних сфер людського життя, що мають конкретну цінність для кожної людини. У завдання респондента входило знову ж таки проранжувати їх відповідно до особистої значущості.

Аналіз результатів дослідження дав можливість виявити змістовні особливості інтересів старшокласників.

Характерним для даного віку в цілому є: виражена потреба в інтимному спілкуванні; висока цінність професійної і навчально-професійної діяльності; важливість визнання з боку оточуючих; потреба в осмисленні життя, причому в даний час вона вища, ніж в майбутньому; явна незначущість соціального статусу в даний час, але значущість його в майбутньому, помірна значущість дозвілля, творчості, зовнішньої привабливості.

У всіх старшокласників відзначається пріоритет особистісно значущих цінностей над соціальними.

У дівчат – найбільш широкий діапазон значущих цінностей пов’язаних з любов’ю, щасливим сімейним життям здоров’ям, а в юнаків, навпаки, він надзвичайно вузький, причому найбільш виразно ця відмінність виражена в ціннісній проекції майбутнього.

В учнів у цілому виражена тенденція до переорієнтації з соціально значущих на особисто значущі цінності, а тенденція проектування своїх цінностей в майбутнє сильніше виражена у 10-класників, ніж у ліцеїстів старших класів.

Ґрунтуючись на результатах нашого дослідження, можна зробити висновок, що в даному віці формується певна орієнтованість на майбутнє, причому, юнакам характерна загострена потреба в інтимному спілкуванні, визнанні з боку оточуючих.

Для міських учнів в цілому характерна велика зацікавленість в навчально-професійній і професійній діяльності; вища, ніж в сільських

потреба в осмисленні життя; більш чітко виражена орієнтація на особистісно значущі цінності. Найбільш важливим для них є визнання з боку оточуючих.

Для сільських учнів головна відмінна риса – більш висока значущість альтруїзму, у міських вона суттєво нижча.

У дівчат спостерігається більша, ніж у юнаків, спрямованість в майбутнє, більш широкий набір цінностей в цілому, велика цінність визнання, особливо в сільських дівчат – учнів старших класів, цінність інтимного спілкування.

Отже, зараз засобами навчання і виховання необхідно подолати тенденції до зниження інтересу молоді до праці, до цінностей освіти, до духовного спустошення.

Вивчення особливостей значення здоров’я як ціннісної орієнтації юнацтва та зв’язок її з життєвими планами молоді обумовлено тим, що сьогоденна практика, зокрема, фізичного виховання, стикається з парадоксальною ситуацією, коли природна потреба людини в самозбереженні (збереженні і зміцненні здоров’я) супроводжується водночас байдужим, подекуди і негативним ставленням її до свого тілесного «Я», звідси і до відповідної реалізації дій, спрямованих на досягнення гармонії власного розвитку як цілісної особистості.

Психосемантичний аналіз поняття “здоров’я” проводився на матеріалі контентаналізу відповідей старшокласників ліцею.

В результаті аналізу відповідей хлопців було отримано три кластера, до яких увійшло відповідно 14, 13 і 10 змінних.

Перший кластер, до якого увійшло 14 ознак (толерантність до стресу, гуманність, творчість, правосвідомість, гарний зір, здібність, духовність, допитливість, вольовий, здатний до переборення труднощів, безтурботність, безпосередність, чутливість, адекватність дій), доречно було б визначити як здатність до активних форм поведінки. Визначальними ознаками другого кластера, до якого увійшло 13 ознак (цілеспрямованість, стриманість, атлетична статура, міцність, здатність до самоконтролю, розумність, приємна зовнішність, бадьорість, працездатність, комунікабельність, упевненість у собі, гарне волосся, урівноваженість), виявилися такі, як цілеспрямованість, здатність до самоконтролю, комунікабельність і врівноваженість. Реалізація зазначених якостей передбачає, на думку досліджуваних, досить високий рівень фізичного розвитку, з чим, в свою чергу, пов’язується упевненість у собі і працездатність, як умова досягнення поставленої мети.

## ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОГО СТАРШОКЛАСНИКА У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

Оптимальний емоційний тонус, життєрадісність і оптимізм визначили зміст показників 3-ого кластера.

Отже, в усіх випадках класифікація ознак, що приписувалися ліцеїстами поняттю здоров'я, соматичний рівень не виділяється ними в самостійну групу, але включається в перелік властивостей особистості і її поведінки в якості допоміжних і підпорядкованих ним компонентів.

Три семантичні кластери були виділені і на вибірці старшокласниць – дівчат. До першого, найбільшого за кількістю, кластера увійшли 22 ознаки (уважний, розсудливий, толерантний до стресу, гарний настрій, почуття гумору, цілеспрямованість, адекватність поведінки, розумний, працелюбність, гарний сон, гарна пам'ять, почуття міри, сприятливий клімат у сім'ї, міцний, охайний, зібраний, здатність до зосередження, прагнення до самовдосконалення, незалежність). Загальним змістом, що об'єднав наведені вище ознаки, можна вважати фактор загальної психофізіологічної готовності до активної взаємодії особистості з вимогами соціального оточення. Реалізація зазначеної готовності може бути, на погляд респондентів, задоволена за рахунок такої властивості як цілеспрямованість. До другого під кластеру увійшло 13 показників (вольовий, сміливий, гарна статура, відсутність хвороб, доброзичливість, здоровий колір обличчя, здатність до самоконтролю, оптимістичність, упевненість у собі, рішучість, здатність до саморегуляції, організованість, гарний апетит). Кластероутворювальними ознаками даного кластера є характеристики соматичного рівня організації життєдіяльності, які, водночас, пов'язуються із здатністю до самоконтролю, емоційно-вольовими якостями, з почуттям впевненості у собі. Отже, є підстави визначити зміст другого кластера як фактор внутрішнього контролю.

Третій кластер склали ознаки (врівноваженість, комунікабельність, активність, спокій, відсутність шкідливих звичок і життєрадісність), що за своїм змістом характеризують сферу комунікативних стосунків людини, підтримання яких на належному емоційному рівні вимагає від особистості дотримання прийнятих взірців поведінки.

Підсумовуючи все наведене вище, можемо

констатувати, що в індивідуальній свідомості ліцеїстів поняття "здоров'я" репрезентується в такому поєднанні характеристик, які виводять уживані в літературі критерії диференціації на рівні соматичного і психічного здоров'я до більш високого узагальнення, якому, на психологічній мові, відповідало б таке поняття як психологічний комфорт особистості.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** Отже, знання особливостей ціннісних орієнтацій старшокласників має важливе значення для батьків, педагогів, психологів. Адже юнацький вік – це період, коли молода людина стоїть на порозі самостійного життя, в якому самостійно дуже важко зорієнтуватися.

Подальша наша робота пов'язана з розробкою діагностичного інструментарію, який відповідав би тим реаліям, що були встановлені в цьому дослідженні. Йдеться, передусім, про необхідність конструювання такої самооцінної шкали, яка охоплювала би ту сукупність суджень респондентів, якою останні користуються в оцінці власних ціннісних орієнтацій у гендерному аспекті.

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. Т. 5. 1999. – № 5 – С. 63 – 70.

2. Бех І.Д., Павелків Р.В. Ціннісна система як критерій особистісного виміру // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань. В 3-х томах. – К.: ДОК – К, 1996. – Т. 1. – С. 68 – 76.

3. Климишин О. Духовий розвиток як фактор самопізнання особистості. / О. Климишин. [Стаття] // Збірник наукових праць філософ. соціолог. психолог. – Випуск 5. – ч. 2. – Ів. – Фр., 2000. С. 3 – 7.

4. Олійник Н. Діагностика та розвиток ціннісних життєвих орієнтацій у старшокласника. / Н. Олійник. [Стаття] // Психолог. – 2007. – №1 – С. 11 – 17

5. Силате Г.Г. Гендерные исследования: размышления участника международного семинара // Социс, 2002. – №6. – С. 29 – 35.

6. Титаренко Т.М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. – К.: Знання, 1999 (№7). – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2014

